Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ

ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Με Σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων

Ερμηνευτικό
Ορθογραφικό
Ετυμολογικό
Συνωνύμων - Αντιθέτων
Κυρίων Ονομάτων
Επιστημονικών όρων
Ακρωνυμίων

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ
Β΄ ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ 2005
ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΕΝΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ*

Η νέα ελληνική γλώσσα δεν είναι υπόθεση των τελευταίων τριάντα ή πενήντα ετών· αποτελεί προϊόν αδιάκοπης εξέλιξης 40 και πλέον αιώνων. Ο ιστορικά ενιαίος χαρακτήρας τής ελληνικής γλώσσας (παρ' όλες τις δομικές μεταβολές που υπέστη στο πέρασμα τόσων αιώνων) δεν επιτρέπει να κατανοήσουμε εις βάθος τη σύγχρονη μορφή τής Ελληνικής χωρίς ευρύτερη εποπτεία ολόκληρης τής ελληνικής γλώσσας. Γι' αυτό κρίναμε σκόπιμο να προτάξουμε στο Λεξικό μια συνοπτική *Εισαγωγή* με τίτλο «Η ελληνική γλώσσα». Η Εισαγωγή περιλαμβάνει μια γενική επισκόπηση τής Ελληνικής και αναφέρεται, ειδικότερα, στην ιδιαιτερότητα τής ελληνικής γλώσσας, στην καταγωγή, στις ιστορικές περιόδους, στη δομή και εξέλιξη, στο λεξιλόγιο τής Ελληνικής, στο γλωσσικό ζήτημα και στην αναγνώριση τής Νεοελληνικής (ή δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας τής Εκπαίδευσης και τής Δημόσιας Διοίκησης το 1976. Πολλά από όσα γράφονται στο Λεξικό είτε στην ετυμολογία των λέξεων είτε στη σημασία είτε στις γραμματικές και συντακτικές πληροφορίες είτε στα Σχόλια για τη χρήση των λέξεων κ.λπ. φωτίζονται ακόμη περισσότερο, αν συνδεθούν με τη γενικότερη θεώρηση τής ελληνικής γλώσσας που ακολουθεί.

Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Ότι η ελληνική γλώσσα κατέχει ξεχωριστή θέση ανάμεσα στις 2.700 γλώσσες τού κόσμου αποτελεί απλή εμπειρική διαπίστωση. Όσο είναι ορθό ότι, σύμφωνα με τα διδάγματα τής γλωσσικής επιστήμης, όλες οι γλώσσες των λαών (οι «φυσικές» ή «εθνικές» λεγόμενες γλώσσες) ως συστήματα επικοινωνίας είναι ισότιμες, άλλο τόσο είναι αληθές ότι ορισμένες γλώσσες που σήκωσαν το βάρος ανεπτυγμένων μορφών πολιτισμού τού ανθρώπου γνώρισαν μια καλλιέργεια που τις ξεχωρίζει από τις άλλες. Κατεξοχήν καλλιεργημένη γλώσσα είναι η Ελληνική, αφού σμιλεύτηκε επί 30 και πλέον αιώνες στην έκφραση λεπτών εννοιών τής φιλοσοφίας και τής επιστήμης, αδρών εννοιών τού πολιτικού λόγου και των πολιτειακών θεσμών, σύνθετων εννοιών τού ευαγγελικού λόγου και τής πατερικής θεολογίας, καθώς και βαθιών στοχαστικών εννοιών τού αρχαίου δράματος, τής πεζογραφίας και τής ποίησης. Η παρατήρηση τού Οδυσσέα Ελύτη (στην ομιλία του κατά την τελετή που του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας τον Δεκέμβριο τού 1979) ότι «στο μάκρος είκοσι πέντε αιώνων δεν υπήρξε ούτε ένας, επαναλαμβάνω ούτε ένας, που να μην γράφτηκε ποίηση στην ελληνική γλώσσα. Να τι είναι το μεγάλο βάρος παράδοσης που το όργανο αυτό σηκώνει», εξηγεί, από την πλευρά τού δημιουργού, την προνομιακή θέση τής Ελληνικής ανάμεσα στις γλώσσες τού κόσμου.

Δεν είναι, βέβαια, τυχαίο ότι η διεθνής επιστημονική γλώσσα σχημάτισε –και σχηματίζει και σήμερα– τους περισσότερους όρους σε διάφορες περιοχές τής επιστήμης (ιατρική, φυσική, φιλολογία, φιλοσοφία, θεολογία, τεχνολογία κ.ά.) καταφεύγοντας σε ελληνικές ρίζες, λέξεις ή συστατικά. Μέσα δε από τα μεγάλα κείμενα τού ελληνικού στοχασμού, τα κείμενα τού Πλάτωνα ή τού Αριστοτέλη, τού Ομήρου, τού Ησιόδου ή τού Πινδάρου, τού Αισχύλου, τού Σοφοκλή ή τού Ευριπίδη, τού Θουκυδίδη, τού Ξενοφώντα, τού Δημοσθένη, τού Πολυβίου ή τού Πλουτάρχου, μέσα από τα κείμενα τού ελληνικά εκφρασμένου Ευαγγελίου, των Πατέρων τής Εκκλησίας, τής βυζαντινής υμνογραφίας κ.λπ., οι λέξεις-έννοιες τής Ελληνικής πέρασαν στον καθημερινό, ιδίως τον πιο απαιτητικό, λόγο των Ευρωπαίων και δι' αυτών στις περισσότερες άλλες γλώσσες[1]. Λέξεις όπως *θεωρία* και *εμπειρία, μέθοδος, οργάνωση* και *σύστημα, ανάλυση* και *σύνθεση, ιδέα, θέση* και *θέμα, κρίση* και *κριτήρια, πρόβλημα* και *πρόγραμμα, σφαίρα* και *ατμόσφαιρα, εποχή* και *περίοδος, ενθουσιασμός, μαγεία* και *μυστήριο, συμμετρία, μουσική, τόνος, ρυθμός, μελωδία* και *ορχήστρα, πολιτική* και *δημοκρατία, διάλογος* και *μονόλογος, ενέργεια* και *πάθος, ποίηση, θέατρο* και *δράμα, ιστορία* και *τεχνολογία, σχολείο, μηχανή* αλλά και *αυτόματος* και *ατομικός* και *ηλεκτρονικός,* αυτό το ίδιο το όνομα *Ευρώπη* και χιλιάδες άλλες λέξεις έχουν καταστεί λέξεις τού διεθνούς λεξιλογίου, που οι απλοί ομιλητές τής Αγγλικής, τής Δανικής ή τής Ιαπωνικής ούτε καν υποψιάζονται, κατά κανόνα, ότι είναι ελληνικά δάνεια στη γλώσσα τους. Από τις 166.724 αγγλικές, λ.χ., λέξεις, που περιλαμβάνονται στο αγγλικό λεξικό τού Webster, υπολογίζεται ότι 35.136 λέξεις είναι ελληνικές ή ελληνογενείς[2].

Την οικουμενικότητα τής ελληνικής γλώσσας μπορεί κανείς να τη συλλάβει διττά: α) *αξιολογικά·* τα ανεπανάληπτα σε σύλληψη, πρωτοτυπία, βάθος και πλούτο ιδεών κείμενα των μεγάλων Ελλήνων στοχαστών είναι φυσικό να επέδρασαν και καθαρώς γλωσσικά, μια που οι ιδέες έχουν ως όχημα τις λέξεις. Όπως παρατηρεί ο μεγάλος γλωσσολόγος R.H. Robins[3]: «Η πνευματική ζωή τής Ευρώπης στο σύνολό της –η φιλοσοφική, η ηθική, η πολιτική και η αισθητική της σκέψη– έλκει την καταγωγή από το έργο των Ελλήνων στοχαστών. Και σήμερα ακόμη, όλο ξαναγυρνάμε πίσω σε ό,τι έχει αφήσει η πνευματική δραστηριότητα των Ελλήνων, αναζητώντας ερεθίσματα και κουράγιο. Με τους Έλληνες, όσο με κανέναν άλλον αρχαίο ή σύγχρονο πολιτισμό, ο σύγχρονος άνθρωπος αισθάνεται μιαν αναντίρρητη πνευματική συγγένεια»· β) *ιστορικά·* η Ελληνική, στη μετακλασική περίοδο με τον Αλέξανδρο, υπήρξε η πρώτη παγκόσμια γλώσσα, γλώσσα των συναλλαγών πολλών λαών (lingua franca) και συγχρόνως γλώσσα πολιτισμική (Kultursprache). Ο Γερμανός βυζαντινολόγος Karl Krumbacher (γνωστός από τη διαμάχη του με τον Χατζιδάκι για το γλωσσικό ζήτημα) έχει γράψει: «Οὐ μόνον ὡς μέσον συνεννοήσεως σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἑλληνίζοντος κόσμου εἰς τὰ ἀπώτατα αὐτοῦ μέρη καὶ εἰς διαφορώτατα φῦλα καὶ κοινότητας ἐχρησίμευεν ἡ ζῶσα ἑλληνικὴ κοινὴ γλῶσσα τῶν ἀλεξανδρεωτικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ ἦτο καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ γλῶσσα τῆς διεθνοῦς συγκοινωνίας τῶν βαρβάρων μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων, καὶ δὴ καὶ τῶν βαρβάρων πρὸς ἀλλήλους, τελευταῖον καὶ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους, ἐν ὀλίγαις λέξεσιν ἐξετέλει ἔργον παγκοσμίου γλώσσης»[4].

Υπάρχει, όμως, και μια τρίτη διάσταση τού οικουμενικού χαρακτήρα τής ελληνικής γλώσσας, που δεν έχει αρκούντως προσεχθεί: το γεγονός ότι οι Έλληνες υπήρξαν οι ίδιοι οι πρώ-

---

* Από εκτενέστερο άρθρο τού Γ. Μπαμπινιώτη για την ελληνική γλώσσα, δημοσιευμένο στον τόμ. «Ελλάς» τής Εγκυκλοπαίδειας «Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα» (σ. 15 κ.εξ.).

1. Πβ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Ελληνική γλώσσα: παρελθόν, παρόν, μέλλον,* Αθήνα: Εκδ. Gutenberg 1994, σ. κα'-λστ' («Υφή και ιδιαιτερότητα τής ελληνικής γλώσσας»).
2. Αριστ. Κωνσταντινίδη, *Οι ελληνικές λέξεις στην αγγλική γλώσσα,* Θεσσαλονίκη 1991, σ. VII.
3. R.H. Robins, *A short History of Linguistics,* London: Longman 1990[3], σ. 13.
4. K. Krumbacher, *Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης Ἑλληνικῆς,* Αθήναι: Εκδ. Μαρασλή 1905, σ. 31.

τοι μελετητές τής ελληνικής και, γενικότερα, τής ανθρώπινης γλώσσας σε συνδυασμό με το ότι η ανάλυση τής ελληνικής γλώσσας από τους αρχαίους γραμματικούς και φιλοσόφους απετέλεσε (μέσω τής Λατινικής) τη βάση τής ανάλυσης όλων των μετέπειτα γλωσσών. Και είναι μεν αλήθεια ότι οι αρχαίοι Ινδοί γραμματικοί προηγήθηκαν χρονικά στη σύνταξη τής πρώτης γραμματικής. Ο Pāṇini, ο συντάκτης τής Aṣṭādhyāyī («Οκτώ βιβλία»), τής πρώτης γραμματικής τής αρχαίας ινδικής γλώσσας, έζησε ανάμεσα στο 600 και στο 300 π.Χ. Ωστόσο, η γραμματική τού Pāṇini δεν έγινε ευρύτερα γνωστή στη Δύση πριν από τον 19ο αιώνα και δεν επηρέασε τη γενικότερη εξέλιξη τής σπουδής τής γλώσσας. Αυτό συνέβη μόνο με την ελληνική γραμματική θεωρία και πράξη και τη δημιουργική προέκτασή της, τη Λατινική. Εν ολίγοις, η ελληνική γλώσσα ως κύρια μορφή «μεταγλώσσας» (λόγου περί γλώσσας), μέσα από τη σχολική-παραδοσιακή γραμματική και μέσα από την Παιδεία (ιδίως από τους χρόνους τής Αναγέννησης) απέκτησε τη φήμη τής κατεξοχήν καλλιεργημένης γλώσσας, γλώσσας με υψηλό επικοινωνιακό γόητρο και κύρος. Η παρατήρηση τού R. H. Robins[5] είναι και γι' αυτό το θέμα πολύ ενδεικτική: «Ο ελληνικός θρίαμβος στον πνευματικό πολιτισμό είναι ότι έδωσε τόσα πολλά σε τόσους πολλούς τομείς [...]. Τα επιτεύγματά τους στον τομέα τής γλωσσολογίας όπου ήταν εξαιρετικά δυνατοί, δηλαδή στη θεωρία τής γραμματικής και στη γραμματική περιγραφή τής γλώσσας, είναι τόσο ισχυρά, ώστε και να αξίζει να μελετηθούν και να αντέχουν στην κριτική. Επίσης είναι τέτοια που να εμπνέουν την ευγνωμοσύνη και τον θαυμασμό μας».

Τέλος, η οικουμενικότητα τής Ελληνικής δεν είναι άσχετη προς το κύρος που απέκτησε διεθνώς η Ελληνική ως η γλώσσα τής Καινής Διαθήκης, η γλώσσα των μεγάλων Πατέρων τής Χριστιανικής Εκκλησίας και, καθόλου λιγότερο, ως η κατεξοχήν γλώσσα τής υμνογραφίας και τής εκκλησιαστικής λατρείας (Θείας Λειτουργίας τού Ιωάννου τού Χρυσοστόμου και τού Μεγάλου Βασιλείου). Η Ελληνική συνδέεται επίσης με την ελληνική μετάφραση τής Παλαιάς Διαθήκης από τους Εβδομήκοντα για τις ανάγκες των Ιουδαϊκών Κοινοτήτων τής Ανατολής που ήταν ελληνόφωνες εκείνη την εποχή. Η επιμονή τού Εράσμου, τού μεγάλου Ολλανδού φιλολόγου τής Αναγέννησης και πρώτου εκδότη τού ελληνικού κειμένου τής Καινής Διαθήκης (το οποίο ως «Textus Receptus» εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται σε ευρύτερη χρήση μέχρι την έκδοση τής Καινής Διακήκης από τον Eberhard Nestle το 1898), ότι δεν νοείται θεολόγος που να μη γνωρίζει την ελληνική γλώσσα, γιατί θα είναι ανίκανος να πλησιάσει τη γλώσσα τής Καινής Διαθήκης στο πρωτότυπο, είναι ενδεικτική τής αίγλης τής ελληνικής γλώσσας στους κόλπους τού Χριστιανισμού. Άλλωστε, η κυριαρχία τού Χριστιανικού Βυζαντίου στον Μεσαίωνα, μαζί με την ακτινοβολία, τον πολιτισμό και τη θρησκεία τού Βυζαντίου, περνούσε και στην ελληνική γλώσσα, τής οποίας το κύρος ήταν τέτοιο, ώστε έγινε αμέσως αποδεκτή και άρχισε να διδάσκεται στη Δύση από τους Λογίους τού Βυζαντίου που κατέφυγαν εκεί λίγο πριν και μετά την πτώση τής Βασιλεύουσας, γεγονός που υπήρξε και η απαρχή τής Αναγέννησης στη Δύση.

Ωστόσο, δεν είναι μόνον η μοναδική από μεγάλα πνεύματα καλλιέργειά της στον γραπτό και τον προφορικό λόγο και η οικουμενικότητά της που κατέστησαν την Ελληνική μια ξεχωριστή γλώσσα. Είναι και το γεγονός ότι στη γλώσσα αυτή έχουμε προφορική παράδοση τουλάχιστον 4.000 χρόνων και γραπτή παράδοση 3.500 ετών (με μοναδικό –με τα μέχρι τούδε επιγραφικά ευρήματα– χάσμα την περίοδο από το 1200 μέχρι τον 8ο π.Χ. αιώνα). Όπως έχει παρατηρηθεί, η Ελληνική είναι μοναδικό για γλωσσολόγους παράδειγμα μελέτης τής εξέλιξης μιας φυσικής γλώσσας σε τόσο μάκρος χρόνου. Αντίθετα προς άλλες γνωστές αρχαίες γλώσσες, όπως την αρχαία Αιγυπτιακή ή την Ακκαδική (που αντικατέστησε τη Σουμεριακή στην αρχαία Μεσοποταμία), οι οποίες χάθηκαν ως γλώσσες νωρίς, η Ελληνική διατηρείται πάνω από 40 αιώνες τώρα ως ζωντανή στην εξέλιξή της γλώσσα. Ο προσεκτικός, μάλιστα, κριτής των πραγμάτων θα πρέπει να αποφύγει να συγκρίνει την Ελληνική, λ.χ., με τη Λατινική-Ιταλική, που βρίσκονται σε εντελώς διαφορετική σχέση, ή ακόμη και με την Κινεζική ή τη Σανσκριτική. Η Κινεζική επιβίωσε μεν από το 1500 π.Χ. μέχρι τις αρχές τού αιώνα μας (οπότε αντικαταστάθηκε από τις νεότερες γλώσσες-διαλέκτους) υπό την ονομασία wé-yán, αλλά μόνον ως φιλολογική γλώσσα. Η δε Σανσκριτική (αρχαία Ινδική) σώθηκε επίσης μόνο σε περιορισμένες και εξειδικευμένες χρήσεις αρχαΐζουσας (θρησκευτικής ιδίως) γλώσσας.

Σε σχέση και με αυτές ακόμη τις εξαιρετικές περιπτώσεις γλωσσών, η Ελληνική αποτελεί μοναδικό παράδειγμα γλώσσας με αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια και με τέτοια δομική και λεξιλογική συνοχή, που να επιτρέπει να μιλάμε για μια *ενιαία ελληνική γλώσσα* από την αρχαιότητα έως σήμερα. Με αυτό εννοούμε ότι ο ίδιος λαός, οι Έλληνες, στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, την Ελλάδα, χωρίς διακοπή 40 αιώνες τώρα μιλάει και γράφει –με την ίδια γραφή (από τον 8ο π.Χ. αιώνα) και την ίδια ορθογραφία (από το 400 π.Χ.)– την ίδια γλώσσα, την Ελληνική. Αυτό δεν σημαίνει, φυσικά, ότι η γλώσσα τού Ξενοφώντα ή τού Πλάτωνα ή τού Πλουτάρχου είναι φωνολογικά, γραμματικά και λεξιλογικά ίδια και απαράλλακτη η γλώσσα που μιλάμε και γράφουμε στα τέλη τού 20ού αιώνα! Μεταβολές στην προφορά, στη γραμματικοσυντακτική δομή και στο λεξιλόγιο τής Ελληνικής πραγματοποιήθηκαν πολλές. Ωστόσο, ούτε η δομική φυσιογνωμία τής Ελληνικής ούτε το λεξιλόγιό της αλλοιώθηκαν τόσο πολύ, ώστε να μη γίνεται αντιληπτό ότι πρόκειται για την ίδια γλώσσα. Ο δομικός σκελετός τής Ελληνικής, τα κύρια χαρακτηριστικά τής δομής τής αρχαίας ελληνικής γλώσσας (η διάκριση, λ.χ., πτώσεως, αριθμού και γένους στα ουσιαστικά και τα επίθετα ή η διάκριση χρόνου, ποιού ενεργείας, τροπικότητας, προσώπου, αριθμού, φωνής και διαθέσεως στο ρήμα) εξακολουθούν να προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία *και* τής σύγχρονης ελληνικής γλώσσας, γιατί οι αλλαγές που έγιναν αφορούν, κυρίως, στη *δήλωση* των δομικών κατηγοριών (σε καταλήξεις, σε φθόγγους κ.λπ.) και όχι στις ίδιες τις δομικές κατηγορίες. Ως προς το λεξιλόγιο τής Ελληνικής, τα «επιστροφικά κινήματα» τού Αττικισμού (αρχαίου και βυζαντινού), τού καθαρισμού (κοραϊκού και μετακοραϊκού), τής αρχαΐζουσας και τής μετέπειτα καθαρεύουσας εδημιούργησαν –τεχνητά στην αρχή και με έξωθεν (των λογίων) παρέμβαση– μια στενή σχέση τής νεότερης προς την αρχαία ελληνική γλώσσα, που με τη διαδικασία τής *αναβίωσης* αρχαίων και παλιότερων λέξεων έρχεται να συμπληρώσει τη φυσική –και εκτεταμένη στην Ελληνική– διαδικασία τής *επιβίωσης* παραδοσιακών λέξεων. Στην Ελληνική, λέξεις όπως *ουρανός, θάλασσα, γη, γλώσσα, παιδεία, ελευθερία, αδελφός, φίλος, αγαπώ, βλέπω, επιθυμώ, καλός, κακός, νέος, επειδή, όταν, εάν, εγώ, συ, αυτός, τότε, αύριο, ναι, ούτε, και, ότι, πως* κ.λπ., χιλιάδες λέξεων, δεν είναι ούτε αρχαίες ούτε βυζαντινές ούτε νέες. Τις χρησιμοποιούν οι Έλληνες (με την ίδια ή και με διαφορετική σημασία, με τον ίδιο ή και παραλλαγμένο τύπο) πολλούς αιώνες τώρα, σε μια χρήση που πολύ εύστοχα χαρακτηρίζεται ως *διαχρονική*. Τέτοιες λέξεις είναι απλώς και μόνο *ελληνικές λέξεις*· αρχαία, παλιά, νεότερα και τωρινά στοιχεία μιας ενιαίας γλώσσας, τής ελληνικής γλώσσας. Ο Σεφέρης έχει επισημάνει το φαινόμενο από παλιά με τη διαίσθηση τού δημιουργού: «Η ελληνική γλώσσα, ο άνθρωπος, η θάλασσα [...]. Για κοιτάξτε πόσο θαυμάσιο πράγμα είναι να λογαριάζει κανείς πως, από την εποχή που μίλησε ο Όμηρος ώς τα σήμερα, μιλούμε, ανασαίνουμε και τραγουδούμε με την *ίδια γλώσσα*. Κι αυτό δεν σταμάτησε ποτέ, είτε σκεφτούμε την Κλυταιμνήστρα που μιλά στον Αγαμέμνονα, είτε την Καινή Διαθήκη, είτε τους ύμνους τού Ρωμανού και τον Διγενή Ακρίτα, είτε το Κρητικό Θέατρο και τον Ερωτόκριτο, είτε το δημοτικό τραγούδι!».

5. R. H. Robins, ό.α., σ. 46-47.

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Στα λήμματα τού Λεξικού, ιδίως στην Ετυμολογία των λέξεων αλλά και στα Σχόλια, γίνεται συχνή αναφορά στις αρχικές ρίζες τής ινδοευρωπαϊκής πρωτογλώσσας, όπου φτάνουν ετυμολογικά οι αρχές πολλών λέξεων τής Ελληνικής, καθώς και σε τύπους από διάφορες συγγενείς με την Ελληνική ινδοευρωπαϊκές γλώσσες (Σανσκριτική, Λατινική, γερμανικές γλώσσες, σλαβικές γλώσσες, Χεττιτική κ.ά.). Για να κατανοηθεί η σκοπιμότητα τέτοιων συσχετισμών, είναι ανάγκη να δοθούν μερικές γενικές πληροφορίες για τη γλωσσική συγγένεια τής Ελληνικής με άλλες ευρωπαϊκές και μη γλώσσες, σύμφωνα με τα διδάγματα τής επιστήμης τής (Ιστορικοσυγκριτικής) Γλωσσολογίας[6].

Κάθε λαός συλλαμβάνει τον κόσμο τής πραγματικότητας με έννοιες και τον εκφράζει με σημασίες· μετατρέπει τη νόηση σε γλωσσική σήμανση, σε γλώσσα, για να μιλήσει μέσω αυτής για τον κόσμο. Επειδή δε κάθε λαός συγκροτημένος σε εθνική κοινότητα, δηλαδή κάθε έθνος, έχει τον δικό του τρόπο να προσεγγίζει, να συλλαμβάνει και να εκφράζει τον κόσμο, συμβαίνει ώστε και κάθε γλώσσα να έχει το δικό της σύστημα σημασιών και τρόπων να τις δηλώνει: τα δικά της σημαινόμενα και σημαίνοντα. Άρα αυτό που αναμένεται και που πράγματι συμβαίνει είναι για κάθε σημασία κάθε γλώσσα να έχει το δικό της σημαίνον, τη δική της λέξη. Έτσι, λ.χ., για τον αριθμό «τρεις / τρία» η Ελληνική χρησιμοποιεί τη λέξη *τρεις / τρία*, η Κινεζική τη λέξη san, η Φινλανδική το *kolme*, η ινδιάνικη γλώσσα Maya τη λέξη *oš* κ.ο.κ. Ομοίως για το «πατέρας» η Ελληνική χρησιμοποίησε τη λέξη *πατήρ/πατέρας*, η Κινεζική τη λέξη *fùch'in*, η Φινλανδική το *isä*, η γλώσσα των Maya τη λέξη *tata(tzil)*. Το «φέρνω» στα Ελληνικά είναι *φέρω*, στα Κινεζικά *nálai*, στα Φινλανδικά *tuoda*, στη Maya είναι *ziih* κ.ο.κ. Αυτή είναι η κανονική κατάσταση στις φυσικές γλώσσες.

Όταν, αντί γι' αυτή τη διαφοροποίηση, παρατηρούμε σε μερικές γλώσσες μια εμφανή και στενή δομική και λεξιλογική συνάφεια, τότε για τις γλώσσες αυτές θα πρέπει να αναζητήσουμε μια ερμηνεία τού φαινομένου. Όταν, λ.χ., το ελληνικό *ἐστί* στην αρχαία Ινδική είναι *ásti*, στη Λατινική *est* (από όπου το γαλλικό *est*), στη Γερμανική *ist* (από όπου το αγγλικό *is*) κ.λπ.· όταν το *τρεῖς / τρία* είναι *tres* στη Λατινική, *trayas* στην αρχαία Ινδική, *three* στην Αγγλική, *drei* στη Γερμανική, *trỹs* στη Λιθουανική, *tre* στην Αλβανική, *tri* στην Κελτική, *trije* στη Σλαβική, *tri* στη Χεττιτική, *tre* στην Τοχαρική κ.λπ.· όταν το *πατήρ* τής Ελληνικής είναι *pater* στη Λατινική, *pitar* στην αρχαία Ινδική, *Vater* στη Γερμανική, *father* στην Αγγλική κ.ο.κ.· όταν το ελληνικό *δίδωμι* είναι στην αρχαία Ινδική *dadami* (δηλαδή επίσης ρήμα σε *-μι*, με ενεστωτικό διπλασιασμό και με την ίδια ρίζα)· όταν το *γένος* σχηματίζει τη γενική **γένεσ-ος* (από όπου με σίγηση τού ενδοφωνηεντικού *σ* και συναίρεση η γενική *γένους*) και η αρχαία Ινδική τη σχηματίζει *janas-as* (με *a* αντί των *ε / ο* τής Ελληνικής) και η Λατινική *gener-is* (από *gene-sis < *genes-es, όπου το r αντί s τής Λατινικής είναι προϊόν ρωτακισμού και τα *-ος* τής Ελληνικής και *-es* της Λατινικής οφείλονται προφανώς σε μεταπτωτική ποικιλία τού φωνήεντος)· όταν το ουδέτερο λήγει σε *-ν (δῶρον)*, δηλαδή σε έρρινο, όπως το λατινικό *donum* και το αρχαίο ινδικό *danam* και η αιτιατική ενικού των ονομάτων επίσης σε έρρινο *-ν (λύκον)*, όπως το λατινικό *lupum* ή το αρχαίο ινδικό *vr̥kam*· όταν όλα αυτά παρατηρούνται σε χιλιάδες λέξεων και σε όλη την έκταση τής γραμματικοσυντακτικής δομής τής γλώσσας, τότε είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι όσες γλώσσες εμφανίζουν αυτή την ομοιότητα μεταξύ τους είναι συγγενείς γλώσσες, συνδέονται μεταξύ τους με μια μορφή γενετικής σχέσης που τις διακρίνει από τις άλλες γλώσσες, οι οποίες επίσης εμφανίζουν μεγαλύτερη ή μικρότερη συγγένεια καθ' ομάδες, απαρτίζοντας ό,τι ονομάζουμε «οικογένειες γλωσσών». Η γενετική αυτή σχέση είτε οφείλεται σε δανεισμό είτε σε κοινή καταγωγή. Επειδή όμως θα ήταν παράλογο και ανεξήγητο, προκειμένου για την ομάδα στην οποία ανήκουν, λ.χ., η Ελληνική μαζί με την αρχαία Ινδική και την αρχαία Περσική, μαζί με τη Λατινική (και την Ιταλική γενικότερα) και τις γερμανικές και σλαβικές γλώσσες, μαζί με την Αλβανική και την Αρμενιακή καθώς και μαζί με τη Χεττιτική και την Τοχαρική, να μιλήσεις για δανεισμό (!) τόσων γραμματικών και συντακτικών δομών και τόσων χιλιάδων λέξεων (ποιος δάνεισε ποιον;), η γλωσσική επιστήμη δέχεται ότι οι γλώσσες αυτές έχουν κοινή καταγωγή: απαρτίζουν την ίδια γλωσσική (όχι και φυλετική) ομοεθνία, την ίδια γλωσσική οικογένεια.

Σύμφωνα με την ινδοευρωπαϊκή θεωρία τής ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας, ιδίως στην εξέλιξή της, η συγγένεια νοείται όχι ως κοινή φυλετική καταγωγή, αλλά ως γλωσσική καθαρώς συγγένεια λαών που κάποτε έζησαν μαζί και ανέπτυξαν κοινή γλώσσα επικοινωνίας. Η έννοια *ινδοευρωπαϊκός* είναι καθαρώς *γλωσσική* έννοια. Η άλλη δυνατή ερμηνεία, η τής παράλληλης ανάπτυξης κοινών χαρακτηριστικών που θα επεκτάθηκαν ευρύτερα σε παρακείμενους λαούς κατά κύματα («θεωρία των κυμάτων»), υστερεί στη βάση της, που δεν μπορεί να εξηγήσει τη βαθύτερη συγγένεια των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών σε δομικό και λεξιλογικό επίπεδο. Οι δύο θεωρίες, κυρίως η θεωρία τής κοινής παρακαταθήκης και, συμπληρωματικά, η θεωρία των παράλληλων αναπτύξεων, από κοινού με την παραδοχή καθολικών δομών στη γλώσσα και κάποιας εκτάσεως δανεισμού, εξηγούν τα κοινά χαρακτηριστικά ορισμένων ομάδων γλωσσών μεταξύ τους, διακρινόμενων από τα χαρακτηριστικά άλλων γλωσσικών ομάδων (οικογενειών).

Αυτό σημαίνει ότι οι γλώσσες που συνιστούν την *ινδοευρωπαϊκή* οικογένεια γλωσσών (ονομάστηκε έτσι από τα δύο ακραία όρια, όπου μιλιούνται οι γλώσσες που την απαρτίζουν, την *Ινδία* και την *Ευρώπη*) ανήκουν ιστορικά σε λαούς, που κάποτε, στην απώτερη αρχαιότητα (μερικές χιλιετίες πριν από τη 2η χιλιετία, οπότε εμφανίζονται οι πρώτες γραπτές μαρτυρίες από επιμέρους γλώσσες), έζησαν από κοινού και ανέπτυξαν στενές σχέσεις και κοινή σχεδόν γλώσσα, στην οποία, φυσικά, μόνον υποθετικά μπορούμε να αναχθούμε, αφού δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες («κείμενα») από εκείνη την απώτατη περίοδο.

Άρα η ελληνική γλώσσα ανήκει στην ομάδα γλωσσών που αποτελούν την *οικογένεια των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών*, γλωσσών οι οποίες εμφανίζουν –όπως είπαμε– στενή δομική (γραμματικοσυντακτική) και λεξιλογική συγγένεια, διαφέροντας από όλες τις άλλες γλώσσες και ομάδες γλωσσών. Έτσι, λ.χ., η Ελληνική και οι άλλες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες διαφέρουν ριζικά από γλώσσες συγκολλητικού δομικού τύπου, όπως η Τουρκική, η Φινλανδική, οι ινδιάνικες γλώσσες ή η Ιαπωνική κ.ά. Διαφέρει επίσης από τις σημιτοχαμιτικές γλώσσες (αραβικές, Εβραϊκή, αφρικανικές γλώσσες), που χαρακτηρίζονται από την εναλλαγή στοιχείων τής ρίζας, όπως διαφέρει και από τις μονοσυλλαβικές γλώσσες (Κινεζική, Θιβετική, Ταϊλανδική κ.ά.) και από τις λοιπές γλωσσικές οικογένειες.

Η διαφοροποίηση τής Ελληνικής από τις άλλες συγγενείς ινδοευρωπαϊκές γλώσσες και η ανάπτυξη των ιδιαίτερων γλωσσικών χαρακτηριστικών που την ξεχωρίζουν από αυτές (την αρχαία Ινδική, τις γερμανικές, τις σλαβικές κ.λπ.) θα έγινε, φυσικά, μετά την απομάκρυνση των Ελλήνων από τους λοιπούς Ινδοευρωπαίους, πιθανότατα κατά την 3η χιλιετία, αφού τουλάχιστον το 2000 π.Χ. οι Έλληνες εμφανίζονται, κατά κύματα, στον γεωγραφικό χώρο όπου εγκαταστάθηκαν και που από αυτούς ονομάστηκε Ελλάδα. Στη διαμόρφωση τής ελληνικής γλώσσας δεν φαίνεται να έπαιξε σημαντικό ρόλο η γλώσσα ή οι γλώσσες των Προελλήνων, που βρήκαν οι Έλληνες να κατοικούν στον ελλαδικό χώρο (ιστορικά γνωστών ως Πελασγών). Η γλώσσα των Προελλήνων απετέλεσε μικρής σημασίας γλωσσικό υπόστρωμα (substratum) της Ελληνικής, που εντοπίζεται μεθοδολογικά από γλωσσικά στοιχεία, τα οποία ούτε στην Ελληνική ούτε σε καμιά άλλη ινδοευρωπαϊκή γλώσσα μπορούν να ανευρεθούν.

---

6. Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Συνοπτική ιστορία τής ελληνικής γλώσσας με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία*, Αθήνα 1998[3].

Για την ινδοευρωπαϊκή οικογένεια γλωσσών ισχύει η παρατήρηση τού J.I. Mallory[7]: «Ενώ οι λεπτομέρειες είναι ακόμα θέμα πολεμικής, η ινδοευρωπαϊκή υπόθεση σίγουρα δεν είναι. *Είναι η μόνη η οποία μπορεί πειστικά να εξηγήσει γιατί ο μισός κατά προσέγγιση πληθυσμός τής γης μιλά γλώσσες οι οποίες σαφώς σχετίζονται μεταξύ τους.* Αυτό απαιτεί να υποθέσουμε ότι κάποτε σε κάποιο μέρος τής Ευρασίας υπήρχε ένας πληθυσμός ο οποίος μιλούσε μια γλώσσα που ήταν ο άμεσος πρόγονος όλων εκείνων των γλωσσών τις οποίες αναγνωρίζουμε σήμερα ως ινδοευρωπαϊκές».

ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Ο προσδιορισμός περιόδων σε μια γλώσσα με αδιάκοπη προφορική και γραπτή παράδοση σημαίνει τη χάραξη διαχωριστικών γραμμών με όρια που συχνά δεν είναι τόσο γλωσσικά όσο ιστορικά και, το κυριότερο, που ποτέ δεν είναι αυστηρά και απόλυτα. Το πέρασμα, λ.χ., από την αρχαία ελληνική γλώσσα στην *Αλεξανδρινή Κοινή* (300 π.Χ.-300 μ.Χ. ή 6ος αι.) μπορεί συμβατικά να τοποθετηθεί στους χρόνους τού Μ. Αλεξάνδρου (στρογγυλοποιούμενο αριθμητικά στο 300 π.Χ.), αφού τότε είναι που η Αττική διάλεκτος, καθιερωμένη από τον 5ο αιώνα ως επίσημη γλώσσα τού μακεδονικού κράτους, περιβάλλεται με το κύρος, τη δύναμη και το γόητρο τής αυτοκρατορίας τού Μ. Αλεξάνδρου, διαδίδεται ως lingua franca μέχρι τις Ινδίες και αναδεικνύεται, τρόπον τινά, σε διεθνή γλώσσα. Ωστόσο, τα γλωσσικά δεδομένα, οι μεταβολές στη δομή τής γλώσσας, που επιτρέπουν να μιλάμε για μια νέα περίοδο τής ελληνικής γλώσσας, την Αλεξανδρινή Κοινή, και πολύ πιο πριν από το 300 π.Χ. αρχίζουν (ο μονοφθογγισμός ορισμένων διφθόγγων φθάνει μέχρι τον 5ο π.Χ. αιώνα!) και συνεχίζονται επί πολλούς αιώνες πριν και μετά τα χρόνια τού Χριστού στην περίοδο τής ρωμαϊκής κυριαρχίας, φθάνοντας πιθανότατα στον 5ο μ.Χ. αιώνα (τότε χρονολογείται με ασφάλεια η επικράτηση τού δυναμικού έναντι τού μουσικού τονισμού, διαπιστούμενη στα τονικά δακτυλικά εξάμετρα τού Νόννου). Ο ίδιος ο προσδιορισμός τού τέλους τής Αλεξανδρινής Κοινής κυμαίνεται από τους μελετητές ανάμεσα στο 300 μ.Χ. (ακριβέστερα στο 330 μ.Χ., όταν η έδρα τού Ρωμαϊκού Κράτους μεταφέρεται στην Κωνσταντινούπολη) και στους χρόνους τού Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ.), δηλαδή στον 6ο αιώνα, οπότε η Ελληνική καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα τού Βυζαντινού Κράτους και αρχίζουν να εμφανίζονται γλωσσικές μεταβολές που αναγνωρίζονται ως γλωσσικά τεκμήρια τής επόμενης περιόδου (τής Μεσαιωνικής). Εν τούτοις, από καθαρώς γλωσσικής και γλωσσοϊστορικής πλευράς, ο 1ος π.Χ. αιώνας με το κίνημα των Αττικιστών, το οποίο οδηγεί έκτοτε στη διάσχιση τής ενιαίας μέχρι τότε γλωσσικής παράδοσης σε γραφομένη (ή λόγια ή αττικίζουσα γλώσσα) αφ' ενός και σε προφορική (ή δημώδη ή κοινή) γλώσσα αφ' ετέρου, θα ήταν πολύ πιο δικαιολογημένο ορόσημο τής, ούτως ή άλλως, μεταβατικής περιόδου από την αρχαία Ελληνική στη νεότερη Ελληνική μέσω τής Μεσαιωνικής (Βυζαντινής) περιόδου.

Εξίσου κρίσιμο είναι το θέμα τού προσδιορισμού τού χρόνου (και τής αντίστοιχης περιόδου) που δηλώνει την έναρξη τής γλωσσικής ιστορίας μας. Τυπικά, η ιστορία μιας γλώσσας αρχίζει από τη χρονολογία που σώζονται γραπτές μαρτυρίες. Αυτό για την Ελληνική, προτού αναγνωσθεί η γραμμική γραφή Β (1953), σήμαινε ότι άρχιζε από τα τέλη τού 8ου π.Χ. αιώνα. Με την ανάγνωση των κειμένων τής Κρητομυκηναϊκής γραφής Β η ιστορία τής ελληνικής γλώσσας μετατέθηκε έξι ολόκληρους αιώνες πριν. Οψέποτε αναγνωσθούν τα κείμενα τής γραμμικής γραφής Α (αμφισβητείται μεν αν περιέχουν ελληνική γλώσσα, αλλά το πιο φυσικό και αναμενόμενο θα ήταν ότι επιγραφές –για την ακρίβεια, πήλινες πινακίδες– τού ελλαδικού χώρου και των ελληνικών χρόνων περιέχουν και ελληνικά κείμενα), η ελληνική γλώσσα θα γίνει, πιθανότατα, τρεις αιώνες αρχαιότερη. Αυτό δείχνει, νομίζω, τη σχετική αξία τής παραδοχής ότι η ιστορία και η αρχαιότητα τής εμφάνισης μιας γλώσσας συνδέεται αναγκαστικά με τις «αναγνωσμένες» γραπτές μαρτυρίες της, ζήτημα που μπορεί –όπως στην περίπτωση τής Ελληνικής– να αποδειχθεί και συγκυριακό.

Αν δει κανείς τυπικά-ποσοτικά τη διάρκεια των περιόδων τής ελληνικής γλώσσας (Αρχαία Ελληνική 1400-300 π.Χ., Αλεξανδρινή Κοινή 300 π.Χ.-6ος μ.Χ. αιώνας, Μεσαιωνική 6ος-18ος αιώνας, Νέα Ελληνική 19ος αι. κ. εξής), διαπιστώνει ότι συγκριτικά μεγαλύτερη διάρκεια εμφανίζει η Μεσαιωνική Ελληνική (12 αιώνες), ακολουθεί η Αλεξανδρινή Κοινή (9 αιώνες), έπονται δε η Αρχαία Ελληνική (7 αιώνες, λόγω τού χάσματος ανάμεσα στο 1200-720 π.Χ.) και η Νέα Ελληνική (2 τελευταίοι αιώνες). Ωστόσο, και αυτή η εικόνα δεν είναι απόλυτα ικανοποιητική και αληθής από γλωσσικής πλευράς. Η νέα ελληνική γλώσσα, στα βασικά χαρακτηριστικά τής δομής της (τα φωνολογικά και, λιγότερο, τα μορφοσυντακτικά), ανάγεται στους χρόνους τής Αλεξανδρινής Κοινής, το αργότερο δε μέχρι και την πρώιμη ιδίως βυζαντινή περίοδο (6ο-12ο αιώνα) και τη βυζαντινή (12ο-15ο αιώνα) έχει πλήρως διαμορφωθεί. Το να αναγάγεις, λοιπόν, τη νεοελληνική γλώσσα στους δύο τελευταίους αιώνες είναι ιστορικά (με όριο τη δημιουργία τού νεοελληνικού κράτους) σωστό, όμως καθαρώς γλωσσικά και γλωσσολογικά πάσχει, αφού οι απαρχές τής Νεοελληνικής ανάγονται ουσιαστικά στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες.

Άρα, η αναφορά στις περιόδους τής ελληνικής γλώσσας είναι αναγκαία μεν, αλλά συμβατική και συχνά συγκαλυπτική τής γλωσσικής πραγματικότητας.

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ

Μια γλώσσα που αριθμεί βίον 40 αιώνων, εννοώ την ελληνική γλώσσα, είναι φυσικό στο πέρασμα τού χρόνου –τόσου μακρού χρόνου– να έχει υποστεί μεταβολές. Μεταβολές στους φθόγγους τής γλώσσας, αυτούς που συνθέτουν τον τρόπο τής προφοράς της· ή, σημειολογικά, μεταβολές στα σημαίνοντα (στη φωνολογική δήλωση) των λέξεων. Μεταβολές, επίσης, στη γραμματική της δομή (μορφολογία), δηλαδή στον τρόπο που με ποικίλα γραμματικά μορφήματα (καταλήξεις, επιθήματα, προθήματα, ενθήματα, σχηματιστικά στοιχεία) δηλώνει τις γραμματικές σημασίες της. Ομοίως, είναι φυσικό να έχει υποστεί μεταβολές στη συντακτική της δομή, στον τρόπο που συν-τάσσει τις λέξεις της σε σύνολα (φράσεων, προτάσεων, περιόδων, παραγράφων, κειμένου), καθώς και, κατεξοχήν, μεταβολές στο λεξιλόγιο, αφού νέες εκφραστικές, δηλωτικές (αντικειμένων, σχέσεων, θεσμών, καταστάσεων κ.λπ.) ανάγκες αναφύονται στην καθημερινή ζωή κάθε λαού με το πέρασμα τού χρόνου. Έτσι, η ελληνική γλώσσα έχει υποστεί αρκετές μεταβολές στη δομή της. Ωστόσο, όπως εξηγήσαμε ήδη, οι μεταβολές αυτές δεν ήταν τόσες και τέτοιες που να αλλοιώσουν τη δομική φυσιογνωμία τής Ελληνικής σε τέτοιον βαθμό, ώστε ο νέος Έλληνας, λ.χ. να αδυνατεί να πλησιάσει και να κατανοήσει, περισσότερο ή λιγότερο, ένα πεζό κείμενο τού Ξενοφώντα ή τού Πλάτωνα ή τού Πλουτάρχου με μικρή προσπάθεια και κατάλληλη καθοδήγηση. Και μπορεί μεν σήμερα να ακούγεται ίσως υπερβολικός ο ισχυρισμός τού Κοραή[8] «ὅτι ὅστις συλλογισθῇ ὅτι ὁ Πλάτων, ὁ 'Αριστοτέλης, ὁ Δη-

7. J.I. Mallory, *Οι Ινδοευρωπαίοι*, Αθήνα: εκδ. Δελφίνι 1995, σ. 28.

8. Το παράθεμα από Αναστ. Μέγα, *Ιστορία τού γλωσσικού ζητήματος*, 1925-1927, σ. 213-214.

μοσθένης καὶ ὅλος ὁ χορὸς τῶν δοξασάντων τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐνδόξων ἀνδρῶν, ἐὰν ἤρχοντο πάλιν εἰς τὸν κόσμον μόνον ἑνὸς μηνὸς μελέτην ἐχρειάζετο διὰ νὰ καταλάβωσιν ὅ,τι λαλοῦμεν καὶ ὅ,τι γράφομεν τὴν σήμερον». Ωστόσο, δεν μπορεί κανείς να πει το ίδιο για την εκτίμηση τού καθηγητή Robert Browning[9], ο οποίος γράφει: «Από τότε [7ο π.Χ. αιώνα] η ελληνική γλώσσα αποκτά μια συνεχή παράδοση που φθάνει ώς την εποχή μας. Υπήρχαν βέβαια αλλαγές αλλά δεν δημιουργήθηκε κάποιο ρήγμα στη συνέχεια, όπως έγινε ανάμεσα στα Λατινικά και τις ρομανικές γλώσσες. Τα Αρχαία Ελληνικά δεν αποτελούν ξένη γλώσσα για τον σημερινό Έλληνα, όπως συμβαίνει με τα Αγγλοσαξωνικά για τον σύγχρονο Άγγλο [...]. Η συνέχεια τού λεξιλογικού της αποθέματος [τής Ελληνικής] είναι εντυπωσιακή [...]. Και παρά το γεγονός ότι υπήρξαν πολλές ανακατατάξεις των μορφολογικών σχημάτων, υπήρξε και μεγάλη συνοχή· έτσι τα Ελληνικά αποτελούν, ακόμα και σήμερα, αρκετά εμφανώς έναν αρχαϊκό, ινδοευρωπαϊκό τύπο γλώσσας, όπως τα Λατινικά ή τα Ρωσσικά».

Αν θέλαμε να χαρακτηρίσουμε γενικότερα τη δομή τής ελληνικής γλώσσας στην υφή και την εξέλιξή της, θα είχαμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Η αρχαία ελληνική γλώσσα, τόσο από πλευράς δομολειτουργικής (μορφοσυντακτικών δομών και επικοινωνιακών λειτουργιών που επιτελούν) όσο και από απόψεως λεξιλογικής (δηλώσεως λεπτών και σύνθετων εννοιών τής επιστήμης, των πολιτικοκοινωνικών θεσμών και τής λογοτεχνίας), καλλιεργήθηκε σε ύψιστο βαθμό. Το ότι έφθασε, λ.χ., στις λεπτές δηλωτικές διακρίσεις ανάμεσα στην *ενεργητική φωνή* (που δήλωνε την ενέργεια διαπιστωτικά ή περιγραφικά), στη *μέση φωνή* (που δήλωνε το έντονο ενδιαφέρον τού υποκειμένου για την επιτελούμενη ενέργεια) και στην *παθητική* (με έμφαση στην ενέργεια παρά στην πηγή από όπου προέρχεται) είναι απόρροια των εκφραστικών αναγκών και τής καλλιέργειας τής Ελληνικής από δημιουργούς με γνώση και ευαισθησία στη γλώσσα. Το ίδιο και για την ανάπτυξη τής δομής και λειτουργίας τής *ευκτικής τού πλαγίου λόγου*, που επινοήθηκε για να δηλώνει μειωμένη (έναντι τής οριστικής εγκλίσεως) βεβαιότητα, όταν η δηλουμένη ενέργεια απομακρυνόταν από το παρόν και εξαρτάτο από γεγονότα τού παρελθόντος. Η δυνατότητα, ομοίως, να δηλώνονται πολύμορφα και πολυδύναμα οι αναγκαίες για την επικοινωνία αναφορές στον χρόνο, τον τρόπο, στην αιτία, στον σκοπό κ.λπ. (οι λεγόμενες «επιρρηματικές σχέσεις») μέσω τού πλούσιου διακόσμου των *επιρρηματικών μετοχών* (παράλληλα προς τη χρήση επιρρημάτων, εμπροθέτων εκφράσεων, δευτερευουσών προτάσεων κ.λπ.) συντελούσε σε απαιτητικότερες μορφές προσεγμένης χρήσης τής γλώσσας, όπου η δυνατότητα περισσοτέρων επιλογών εξυπηρετούσε την ποικιλία τού λόγου, τον ρυθμό και την ακουστική τής φράσης και, συχνά, τη δήλωση λεπτών υφολογικών αποχρώσεων.

Φυσικά, στην κοινωνική διαστρωμάτωση τού αρχαίου ελληνικού κόσμου αυξημένη ευαισθησία και ευρύτερη γνώση τής γλώσσας διέθετε, κατά κανόνα, ο πολίτης τής πόλεως-κράτους με την ανάλογη μόρφωση. Τότε η καλλιεργημένη γλώσσα –αντίθετα προς ό,τι συμβαίνει σήμερα– ήταν προνόμιο των ελευθέρων μόνο πολιτών και μάλιστα αυτών που είχαν τους πόρους να εξασφαλίσουν μια εφαρμοσμένη (ρητορική) γνώση τής γλώσσας με κατάλληλη διδασκαλία. Ωστόσο, η ευρύτερη και άμεση συμμετοχή των πολιτών στα κοινά και στην πολιτιστική-μορφωτική δραστηριότητα τής πόλεως βοηθούσε στην ανάπτυξη τού (προφορικού) πολιτικού λόγου και στην καλλιέργεια τής γλωσσικής τους ικανότητας. Και όσο κι αν είναι αληθές ότι εμείς σήμερα τον αρχαίο ελληνικό λόγο τον γνωρίζουμε από τα κείμενα ικανών έως προικισμένων και μεγάλων διανοητών, οι οποίοι είναι φυσικό να χειρίζονταν τη γλώσσα με απαιτητικό τρόπο (ενώ ελάχιστα γνωρίζουμε τον απλό καθημερινό λόγο), εν τούτοις μπορούμε να μιλάμε για μιαν ιδιαίτερη καλλιέργεια τής Ελληνικής, αφού είναι γνωστό ότι τη στάθμη μιας γλώσσας την καθορίζουν οι μεγάλοι συγγραφείς, που τα κείμενά τους λειτουργούν ως πρότυπα και ρυθμίζουν τη γενικότερη χρήση τής γλώσσας.

Η καλλιέργεια τής ελληνικής γλώσσας ακονίστηκε εν συνεχεία στο άλλο μεγάλο «γλωσσικό αμόνι», στον χώρο τής χριστιανικής θεολογίας και φιλολογίας, που όλο και περισσότερο εξελίχθηκε σε κύρια έκφραση τού βυζαντινού κόσμου, συνοδευόμενη από άλλες μορφές πνευματικής δραστηριότητας όπως, λ.χ., η γραμματική, η χρονογραφία ή η θύραθεν (παράλληλα με την εκκλησιαστική) ποίηση. Με τον ελληνικό Διαφωτισμό, εντός και εκτός Ελλάδος, η Ελληνική μετά από μερικούς αιώνες σιγής γνώρισε νέα καλλιέργεια, πράγμα που έγινε επίσης και με τις επιτόπιες λογοτεχνίες (κρητική, κυπριακή, επτανησιακή) και, πάνω απ' όλα, με το δημοτικό τραγούδι. Με τη δημιουργία τού ελεύθερου Νεοελληνικού Κράτους νέα πνοή –παρά τη γλωσσική διαμάχη καθαρεύουσας-δημοτικής– δίδεται στην ελληνική γλώσσα, που γρήγορα περνάει στη φάση τού γλωσσικού εκσυγχρονισμού, αφού έχει προηγηθεί ο γλωσσικός καθαρισμός τής Ελληνικής (από ξενόγλωσσα –τουρκικά ιδίως και βενετσιάνικα– στοιχεία), ώστε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις τής επιστήμης, τής διοίκησης, τής εκπαίδευσης και τού Τύπου. Η ραγδαία εξέλιξη τής λογοτεχνίας, ιδίως τής ποίησης, συνέβαλε ουσιωδώς στην καλλιέργεια τής Ελληνικής, όπως –όσο και αν φανεί περίεργο– η διαμάχη περί το γλωσσικό ζήτημα οδήγησε σε μιαν ευρύτερη και βαθύτερη ενασχόληση με την ελληνική γλώσσα σε διαχρονικό επίπεδο, που και στην καλλιέργεια τής ελληνικής γλώσσας στη διπλή της παράδοση βοήθησε και, κυρίως, στη σπάνια για έναν λαό ευαισθητοποίηση τής πλειονότητας των πολιτών για τα θέματα τής χρήσης τής Ελληνικής και τής επίσημης μορφής τής γλώσσας μας.

Από όλα αυτά προκύπτει ότι η καλλιέργεια τής ελληνικής γλώσσας, γραπτής και προφορικής, συνεχίστηκε σε κυμαινόμενο επίπεδο από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας, γεγονός που και την ποιότητα τής γλώσσας μας ωφέλησε (όσο και αν ο γλωσσικός μας εμφύλιος γέννησε φανατισμούς και ακρότητες και από τα δύο μέρη) και σε μεταβολές τής Ελληνικής κατά φυσικό τρόπο οδήγησε.

ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Σε ένα Λεξικό τής ελληνικής γλώσσας είναι φυσικό να ενδιαφέρει, περισσότερο από κάθε τι άλλο, το ζήτημα τού λεξιλογίου τής Ελληνικής, αφού οι περισσότερες λέξεις τής σημερινής μας γλώσσας συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την προέλευση, τις ιστορικές περιπέτειες και τη γλωσσική ιδεολογία που αναπτύχθηκε γύρω από την επίσημη μορφή τής γλώσσας και το περίφημο γλωσσικό ζήτημα[10].

Ο χώρος τού λεξιλογίου τής Ελληνικής εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο ως αδιάψευστο τεκμήριο τής συνέχειας τής ελληνικής γλώσσας όσο και ως «διεθνής ταυτότητα» τής Ελληνικής στην ευρωπαϊκή και, δι' αυτής, στην παγκόσμια γλωσσική επικοινωνία, αλλά επίσης και ως πεδίο ιστορικών διεργασιών που σφράγισαν τη φυσιογνωμία τής νεότερης ελληνικής γλώσσας.

Ότι οι ελληνικές λέξεις, οι ρίζες και τα σχηματιστικά στοιχεία (προθήματα, τέρματα, καταλήξεις) τής Ελληνικής αποτελούν μόνιμη παρακαταθήκη τής διεθνούς επιστημονικής ορολογίας αλλά και οπλοστάσιο ξένων μορφωμένων και διανοουμένων (επιστημόνων, πολιτικών, αρθρογράφων κ.ά.) που διά των ελληνικών λέξεων επιχειρούν να εκφραστούν πέρα των τετριμμένων λέξεων τής καθημερινότητας ανεβάζοντας το επίπεδο τής επικοινωνίας τους, είναι ευρύτερα γνωστό. Το λεξικό Larousse (Dictionnaire du français au collège σ. XXVII) προτάσσει ενδεικτικό πίνακα ελληνικών (α' ή β' συνθετικών)

---

9. R. Browning, *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*, Αθήνα: Εκδ. Παπαδήμα 1991, σ. 9 και 13.

10. Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Η γλώσσα ως αξία: Το παράδειγμα τής Ελληνικής*, Αθήνα: Εκδ. Gutenberg 1994, σ. 295 κ.εξ., κ.α.

λέξεων τής Γαλλικής, για να διευκολύνει τον Γάλλο αναγνώστη: *aéro-: aérodynamique, agr(o)-: agronome, -algie: nevralgie, anthropo-: anthropologie, archéo-: archéologie, -archie, -arque: monarchie, monarque, auto-: autobiographique, biblio-: bibliotèque, bio-: biologie* κ.ο.κ. Ανατρέχοντας, εξάλλου, σε οποιονδήποτε «Λεξιλογικό Πίνακα» (Wordlist), πίνακα (με τη σημασία, ετυμολογία και χρήση) ελληνικών λέξεων τής Αγγλικής που οφείλει να γνωρίζει ο αγγλόφωνος μαθητής για τις επίσημες εξετάσεις τής αγγλικής γλώσσας, συναντάμε λέξεις όπως *acoustics, aesthetic, amphitheatre, antagonism, apathetic, aphorism, archipelago, ascetic, autonomous, catastrophe, cathartic, chaotic, epitome, epilogue, epitaph, epithet, spasmodic, stigmatize, gnome, homonym, ephemeral, eulogistic, ethnic, sporadic, amnesty, antipodes, apo(ph)thegm, apostolic, apostrophe, apotheosis, apologetic, apocalyptic, apocryphal*[11] κ.λπ., κ.λπ. Σε τέτοιους γλωσσικούς πίνακες για τον Άγγλο μαθητή (!) βρίσκουμε ετυμολογικές-σημασιολογικές πληροφορίες για τις ελληνικές ρίζες τού τύπου: *erg/urg* «work»: *energy, ergatocracy, metallurgy· eu* «good, well, beautiful»: *eulogize, euphemism, eupeptic* κ.ο.κ.

Το λεξιλόγιο τής Ελληνικής αποτελεί αψευδή μάρτυρα τής αδιάκοπης συνέχειας τής ελληνικής γλώσσας και τού ενιαίου χαρακτήρα της. Κανείς Έλληνας ή ξένος (με εξαίρεση τους ειδικούς τής ιστορίας τής ελληνικής γλώσσας) δεν μπορεί να διακρίνει αν μια σύγχρονη ελληνική λέξη είναι αρχαία, βυζαντινή ή νεότερη ή αν χρησιμοποιείται συνεχώς από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Ποιος γνωρίζει ή αναγνωρίζει, λ.χ., ότι λέξεις όπως *αγαπώ, αγαπητός, άγγελος, αγέλαστος, αγνός, άγνωστος, αγορά, άγριος, αδελφός, αθάνατος, αηδόνι, αέρας, αετός, αιώνας, άκλαυτος, ακούω, ακτίνα, αλάτι, αλέθω, αλείφω, αλήθεια, αλλά, άλλος, άλλοτε, άρμη, αλμυρός, αλοιφή, άλυτος, αλώνι, άμα, αμάξι, αρμέγω, αμπέλι, αμέτρητος, αν, ανεβαίνω, αναβάλλω, ανάγκη, αναλύω, αναπαύω, αναπνέω, αναστενάζω, ανατολή, άναρχος, αναφέρω, ανατρέχω, άνεμος, ανεψιός, άνδρας, ανθώ, άνθρωπος, ανάγω, άνιφτος, άνοστος, αντί, αντίκρυ, αξίνα, άξιος, άξονας, απατώ, απάτη, άπιστος, από* κ.λπ., είναι γνήσιες ομηρικές λέξεις, που αυτούσιες ή παρηλλαγμένες, με την ίδια ή και διαφοροποιημένη σημασία, χρησιμοποιούνται από τα χρόνια των ομηρικών επών μέχρι σήμερα; Όπως είπαμε και στην αρχή αυτού τού κειμένου, οι λέξεις αυτές δεν είναι ούτε αρχαίες ούτε βυζαντινές ούτε νέες. Είναι ελληνικές. Γι' αυτό και η έννοια τής συνέχειας προκειμένου για την ελληνική γλώσσα δεν είναι ιδεολόγημα, αλλά απτή γλωσσική πραγματικότητα.

Ο Γ. Χατζιδάκις σε μια κλασική μελέτη του με τίτλο «Περὶ τῆς ἑνότητος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης»[12] απέδειξε ότι «ἐκ τῶν 4.900 περίπου λέξεων τῆς Καινῆς Διαθήκης σχεδὸν αἱ ἡμίσειαι, ἤτοι λέξεις 2.280, λέγονται καὶ σήμερον ἔτι ἐν τῇ κοινῇ λαλιᾷ· τῶν δὲ λοιπῶν αἱ πλεῖσται μέν, 2.220, νοοῦνται καλῶς ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀναγιγνωσκόμεναι ἢ ἀκουόμεναι, ὀλίγαι δὲ μόνον περὶ τὰς 400 εἶναι ἀληθῶς ἀκατανόητοι ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ»[13]. Το να χρησιμοποιεί ο σημερινός Έλληνας ενεργώς στον λόγο του ή να καταλαβαίνει τις λέξεις που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες των κλασικών χρόνων πριν από 2.500 χρόνια ή τις λέξεις τής Καινής Διαθήκης (όταν συγκριτικά πρόσφατες μεταφράσεις τής Καινής Διαθήκης σε άλλες γλώσσες –Γερμανική, Ρωσική, Αγγλική κ.ά.– δεν είναι κατανοητές στους σημερινούς ομιλητές των αντιστοίχων γλωσσών), δείχνει την ιδιαίτερη σχέση που έχουν οι ομιλητές τής Ελληνικής με τη γλώσσα τους λόγω τής ιστορίας της.

Σε αυτή την εσωτερική φυσιολογική *επιβίωση* μεγάλου μέρους τού αρχαίου ή παλαιότερου λεξιλογίου τής Ελληνικής γλώσσας στη μέχρι σήμερα διαχρονική χρήση της ήλθαν να προστεθούν και «έξωθεν» λεξιλογικές επεμβάσεις Ελλήνων λογίων, οι οποίες αποτέλεσαν γλωσσικά κινήματα που οδήγησαν σε *αναβιώσεις* χιλιάδων λέξεων τής αρχαίας, έτσι ώστε –πρωτόγνωρο γλωσσικό φαινόμενο αυτό– η «φυσική συνέχεια» να ενισχυθεί από μια, ας την πούμε, «τεχνητή συνέχεια». Αναφερόμαστε και πάλι στα *επιστροφικά* ή *αναδρομικά* κινήματα τού Αττικισμού (αρχαίου και βυζαντινού), τού Νεοαττικισμού (τού όψιμου Βυζαντίου), τού αρχαϊσμού (των χρόνων τού Νεοελληνικού Διαφωτισμού), τού κοραϊκού και μετακοραϊκού καθαρισμού, τού νεοαττικισμού ή αρχαϊσμού (τού νέου ελληνικού κράτους), καθώς και τής αυστηρής ή ηπιότερης φορμαλιστικής καθαρεύουσας. Όλα αυτά τα επιστροφικά κινήματα, περισσότερο ή λιγότερο ιδεολογικά και αναγκασμένα να ανταποκριθούν στις νέες επικοινωνιακές ανάγκες τής γλώσσας, αναβίωσαν, μιμήθηκαν ή άντλησαν σε ευρεία έκταση αρχαίες ή βυζαντινές λέξεις, με τις οποίες υποκατέστησαν άλλες ξένες ή εξέφρασαν νέες έννοιες. Αποτέλεσμα: τα κινήματα αυτά κατάφεραν να επανασυνδέσουν τις νεότερες φάσεις τής Ελληνικής με τις παλαιότερες κατά μοναδικό στην ιστορία των γλωσσών τρόπο (άλλη είναι η περίπτωση τής Εβραϊκής, που αποτελεί και αυτή μοναδικό παράδειγμα «ανάστασης» μιας νεκρής, μη ομιλουμένης γλώσσας, τής αρχαίας Εβραϊκής τής Παλαιάς Διαθήκης, και καθιέρωσής της ως επίσημης σύγχρονης γλώσσας!). Απλή αναδρομή στο Λεξικό τού Στέφανου Κουμανούδη, στη *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από τής Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων* (Αθήνα 1900)[14], δείχνει τον τεράστιο όγκο τού λεξιλογίου που πλάστηκε από τους λογίους είτε από αυτούσιες αρχαίες λέξεις ή, κυρίως, από νεόπλαστες λέξεις που ακολουθούν τα πρότυπα των αρχαίων. Ιδού μερικές νεόπλαστες λέξεις, που κανένας δεν θα μπορούσε (παρά μόνον από πραγματολογικά στοιχεία) να ξεχωρίσει αν είναι αρχαίες ή νεότερες: *δημοσιογράφος* (1826), *δημοσιότης* (1824), *ἐπειγόντως* (1829), *ἐπετηρίς* (1876), *ἐπιβάρυνσις* (1805), *ἐπιβίβασις* (1871), *κομματάρχης* (1853), *πλειοψηφία* (1833), *πλαισιώνω* (1889), *δηλητηριάζω* (1876), *βασίζω/-ομαι* (1854), *διαπαιδαγώγησις* (1876), *ἐφετεῖον* (1833), *λαθρεμπόριον* (1809), *νεκροτομεῖον* (1888), *ἐξόντωσις* (1766), *ἐπιφύλαξις* (1859), *ὁλοκληρώνω* (1896), *στρατών* (1833), *ταξινομῶ* (1873), *ὑπνοβάτης* (1840), *χειροκροτῶ* (1856). Ο ίδιος μάλιστα ο Κουμανούδης έπλασε τις λέξεις *ἐκδήλωσις, ἐπαρχιακός* και *ἐχθρότης*.

Αυτός ο «εσωτερικός δανεισμός» τής Ελληνικής από λέξεις ανήκουσες στη μακρά γλωσσική της παράδοση υπήρξε η πιο υγιής και αποτελεσματική αντιμετώπιση ενός μείζονος κινδύνου, που απείλησε την ελληνική γλώσσα τούς τελευταίους αιώνες τού ξενικού ζυγού. Πρόκειται για το πλήθος των ξενικών λέξεων (τουρκικών και βενετσιάνικων) που εισχώρησαν –ελλείψει οργανωμένης παιδείας ή άλλης μορφωτικής αντιστάσεως– στο σώμα τής Ελληνικής και προκάλεσαν μια κατάσταση που ανάγκασε φωτισμένους Έλληνες όπως ο Αδαμάντιος Κοραής να αναλάβουν σταυροφορία «καθαρμού» τής γλώσσας, προλαβαίνοντας τον κίνδυνο μιας μορφής μιγαδοποίησης (creolisation) τής Ελληνικής. Από το κίνημα τού καθαρισμού τού Κοραή διαμορφώθηκε βαθμηδόν μια «γλωσσική ιδεολογία» που απετέλεσε ανασταλτικό φραγμό στην εισβολή των ξένων λέξεων, οδήγησε σε ευρεία υποκατάσταση των ξενικών με ελληνικές (βλ. σ. 627) και ετοίμασε το έδαφος τής αναζήτησης νέων όρων και λέξεων μέσα από την παρακαταθήκη τής ίδιας τής ελληνικής γλώσσας. Η υπηρεσία που προσέφεραν στην ελληνική γλώσσα οι λόγιοι τής εποχής με την εδραίωση αυτής τής «γλωσσικής ιδεολογίας» δεν έχει εκτιμηθεί ακόμη στις πραγματικές της διαστάσεις. Ένα πάντως είναι βέβαιο: χωρίς αυτή την εκστρατεία και χωρίς τον αγώνα αυτής τής γλωσσικής «πρόληψης», η λεξιλογική δομή τής σύγχρονης Ελληνικής δεν θα διέθετε τη σημερινή λεξιλογική συνοχή της.

---

11. S. Brownstein-M. Weiner, *Basic Wordlist*, N. York: Barron's Educational Series 1977, passim.
12. Επιστημονική Επετηρίς Πανεπιστημίου Αθηνών 5, 1908-1909, σ. 47-151.
13. αυτ., σ. 141.
14. Βλ. κ. *Λεξικογραφικό Επίμετρο: Τα λεξικά τής Νέας Ελληνικής* στο τέλος τού παρόντος Λεξικού.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

Συχνά μέσα στο Λεξικό, είτε στην ιστορία κάθε γράμματος είτε μιλώντας για το αλφάβητο είτε στα λ. *γραφή* και *ορθογραφία*, γίνεται λόγος για τη γραφή και την ορθογραφία τής γλώσσας μας. Εδώ γίνεται μια ευρύτερη, συνολική εξέταση τού θέματος.

Οι Έλληνες ανήκουν στους προνομιούχους λαούς που, χρησιμοποιώντας τη γραφή, μπόρεσαν να αναπτύξουν, να διαδώσουν και να διασώσουν τον μεγάλο πολιτισμό που εδημιούργησαν. Λαοί που δεν γνώρισαν γραφή παρέμειναν στο σκότος τής ιστορίας και, συχνά, αγνοείται και η ίδια τους η ύπαρξη. Στην Ελλάδα, αντιθέτως, χρησιμοποιήθηκαν περισσότερες από μία γραφές σε μια προσπάθεια των Ελλήνων να φτάσουν στο καλύτερο σύστημα γραφής, πράγμα που το πέτυχαν επινοώντας, *για πρώτη φορά στον κόσμο*, την ελληνική αλφαβητική γραφή. Πρόκειται για την ίδια γραφή που, με τη μορφή τού δυτικού ελληνικού (Χαλκιδικού) αλφαβήτου, εξελίχθηκε σε αυτό που ονομάζουμε λατινικό αλφάβητο, ένα αλφάβητο που μέσω τής αυτοκρατορίας τής Ρώμης και των λατινογενών (ρομανικών) εθνών και γλωσσών πέρασε σε ευρύτερη χρήση ανά τον κόσμο. Ας σημειωθεί ακόμη ότι το αλφάβητο που χρησιμοποιούμε σήμερα οι Έλληνες, ιστορικά μαρτυρείται από τον 8ο π.Χ. αιώνα («επιγραφή τού Διπύλου», «ποτήριον Νέστορος»), ενώ η ορθογραφία που χρησιμοποιούμε ανάγεται στο 400 π.Χ.

Οι γραφές που χρησιμοποιήθηκαν στην Ελλάδα είναι: η *ιερογλυφική* (περ. 2000-1750 π.Χ.)· η *γραμμική γραφή Α* (1700-1400 π.Χ.)· η *γραμμική γραφή Β* (1400-1200 π.Χ.)· η *κυπρομινωική γραφή* (περ. 1500-1100 π.Χ.)· το *κυπριακό συλλαβάριο* (περ. 6ο-4ο π.Χ. αι.)· η *ελληνική αλφαβητική γραφή* (πιθ. 10ο π.Χ. αι.–σήμερα). Από αυτές έχουν αναγνωσθεί μόνον η γραμμική γραφή Β και το κυπριακό συλλαβάριο. Η ιερογλυφική, η γραμμική Α και η κυπρομινωϊκή δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί. Η ελληνική αλφαβητική γραφή είναι αυτή που χρησιμοποιείται χωρίς διακοπή από τον 8ο π.Χ. αιώνα μέχρι σήμερα.

Μπορεί οι Έλληνες να μην είναι αυτοί –με τα στοιχεία που έχουμε μέχρι σήμερα– που πρώτοι επινόησαν τη γραφή. Σουμέριοι, Βαβυλώνιοι, Ασσύριοι και Χεττίτες χρησιμοποιούν τη σφηνοειδή γραφή (εξελιγμένη εικονογραφική γραφή) ήδη από το 4000 π.Χ. Οι Αιγύπτιοι χρησιμοποιούν επίσης την ιερογλυφική γραφή (λογογράμματα και φωνογράμματα) ήδη από το 3000 π.Χ. μέχρι τον 11ο μ.Χ. αιώνα. Το γεγονός είναι ότι ήδη τη 2η χιλιετία οι Έλληνες με τη γραμμική Β περνούν σε μια συλλαβογραφική γραφή, που είναι μια πρώτη μορφή *φωνολογικής γραφής*, αφού στηρίζεται στη συλλαβή. Κάθε γράμμα είναι και μία συλλαβή, όχι ένας φθόγγος. Ότι πρόκειται για ένα ατελές αλφάβητο (αφού ο αριθμός των δυνατών συλλαβών μιας γλώσσας είναι ως προϊόν συνδυασμών τεράστιος!) δεν υπάρχει αμφιβολία. Περί τα 90 συλλαβογράμματα χρησιμοποιήθηκαν με πολλαπλή το καθένα φωνητική αξία (το συλλαβόγραμμα ⊦ δηλώνει τα *πε-πη, βε-βη, φε-φη* και *πει-πηι, βει-βηι, φειφηι*, δηλαδή 12 συλλαβές-αναγνώσεις), πράγμα που γεννά δυσχέρειες στην ανάγνωση.

Έτσι, από το 1200 π.Χ. παύει να μαρτυρείται η γραμμική γραφή Β. Η ατελής γραμμική γραφή Β εγκαταλείπεται κάποτε πριν από τον 8ο π.Χ. αιώνα για μιαν οικονομικότερη και δηλωτικότερη «οιονεί συλλαβογραφική» γραφή, αφού είναι μια γραφή που δηλώνει μόνο τα σύμφωνα, αφήνοντας –όπως συμβαίνει μέχρι σήμερα στις σημιτικές γραφές– να εικάσει ο αναγνώστης μόνος του τα παραλειπόμενα φωνήεντα. Οι Έλληνες, γύρω στον 10ο π.Χ. αιώνα, παίρνουν από τους Φοίνικες αυτή την (οικονομικότερη τής συλλαβογραφικής) συμφωνογραφική γραφή. Αλλά δεν στέκονται σ' αυτό. Επινοούν για πρώτη φορά στην ιστορία τής γραφής τη δήλωση των φωνηέντων, αυτών δηλαδή που αποτελούν τη βάση τής συλλαβής και τής γλώσσας γενικότερα. Επινοούν ακόμη μερικά σύμφωνα που χρειάζονται στην Ελληνική και φτάνουν έτσι στη δημιουργία *τής πρώτης πραγματικά αλφαβητικής γραφής, τού πρώτου αλφαβήτου*, όπου κάθε γράμμα δηλώνει και έναν φθόγγο (για οικονομία δεν χρησιμοποιούν από την αρχή διαφορετική δήλωση για κάθε είδος φωνήεντος, έτσι το Ε δηλώνει αρχικά και το *ε* και το *η*, το Ο και το *ο* και το *ω*, ενώ ποτέ δεν δήλωσαν με διαφορετικό γράμμα τη διαφορά μακρού και βραχέος *α*, μακρού και βραχέος *ι*, μακρού και βραχέος *υ*, γιατί έτσι θα δημιουργούνταν πλήθος νέων γραμμάτων για τα φωνήεντα). Η επινόηση αυτή, καθόλου αυτονόητη, κάνει ώστε το αλφάβητο να αναγνωρίζεται διεθνώς ως ελληνική δημιουργία, όσο και αν την πρώτη ύλη δανείστηκαν οι Έλληνες από άλλους. Όλοι ανεξαιρέτως οι ειδικοί ερευνητές τής ιστορίας τής γραφής[15], συμφωνούν ότι ως πρώτη ύλη τού ελληνικού αλφαβήτου χρησίμευσε το βορειοσημιτικό συμφωνογραφικό αλφάβητο. Επί τού θέματος αυτού δεν διαφωνεί κανείς. Το θέμα επί τού οποίου υπάρχει πλήθος αλληλοσυγκρουομένων θεωριών είναι η προέλευση και η δημιουργία τού ίδιου τού φοινικικού συμφωνογραφικού συστήματος, το οποίο ανάγεται στο πρωτοχαναανικό αλφάβητο τού 1700 π.Χ.[16] Άλλοι το ανάγουν στην αιγυπτιακή και σιναϊτική γραφή, άλλοι στη σουμεριακή, τη βαβυλωνιακή ή την ασσυριακή γραφή, άλλοι το συνδέουν με το κυπριακό συλλαβάριο, άλλοι με τη χεττιτική ιερογλυφική, την ιδεογραφική θεωρία ή με την ουγκαριτική σφηνοειδή γραφή, ο Evans το συνδέει με τις μινωικές γραφές (Ιερογλυφικά και Γραμμική Α), άλλοι με την «ψευδοϊερογλυφική» τής Βίβλου, άλλοι με τη θεωρία των προϊστορικών γεωμετρικών σημείων και άλλοι με άλλες αρχαιότερες γραφές. Μέσα στον κυκεώνα όλων αυτών των υποθέσεων, εικασιών και θεωριών για την προέλευση τού σημιτικού αλφαβήτου, μπορούμε να δεχθούμε μια έμμεση έστω επίδραση των κρητικών γραφών –από κοινού με άλλες γραφές– στο σημιτικό αλφάβητο. Η άποψη τού καθηγητή D. Diringer[17], ενός από τους εγκυρότερους μελετητές τού αλφαβήτου, φαίνεται να βρίσκεται εγγύτερα στην πραγματικότητα. Ο Diringer υποστηρίζει ότι το σημιτικό σύστημα γραφής επινοήθηκε μεν και καλλιεργήθηκε στην Παλαιστίνη και τη Συρία, αλλά δέχθηκε και επιδράσεις παλαιοτέρων συστημάτων «τού αιγυπτιακού, τού σφηνοειδούς, τού κρητικού και ίσως και των προϊστορικών γεωμετρικών σημείων. Είναι απίθανο να μην προηγήθηκαν των επινοητών τής σημιτικής γραφής άλλοι, όπως είναι εξαιρετικά απίθανο ότι ένα αλφάβητο που επινοήθηκε στην Παλαιστίνη ή στη Συρία τη 2η π.Χ. χιλιετία έμεινε ανεπηρέαστο από τις γραφές τής Αιγύπτου, τής Βαβυλωνίας ή τής Κρήτης [...]. Και η σύλληψη τής συμφωνογραφικής γραφής και η αρχή τής ακροφωνίας (αν ίσχυε στο πρωτοσημιτικό αλφάβητο) μπορεί να είναι δάνεια από την Αίγυπτο. Ίχνη τής επιδράσεως τής βαβυλωνιακής γραφής μπορούν να διαπιστωθούν στις ονομασίες ορισμένων γραμμάτων. Η επίδραση τής *κρητικής γραφής* και μερικών προϊστορικών γεωμετρικών σημείων μπορεί να είναι καθαρώς εξωτερική, να επέδρασαν δηλαδή μόνο στη μορφή ορισμένων γραμμάτων. Άλλα αλφαβητικά σημεία μπορεί να βγήκαν μέσα από συμβατικά σύμβολα και μπορούμε ακόμη να υποθέσουμε ότι αποτελούσαν κυρίως αυθαίρετες επινοήσεις».

Από όσα είπαμε προκύπτουν τα εξής: α) Οι Έλληνες είναι *οι πραγματικοί δημιουργοί τού πρώτου στον κόσμο αλφαβήτου, τού ελληνικού αλφαβήτου*· β) την πρώτη ύλη (έναν αριθμό γραμμάτων, σχήμα γραμμάτων, ονομασία) την πήραν οι Έλληνες από τη βορειοσημιτική συμφωνογραφική γραφή, ωστόσο δεν έμειναν παθητικά προσκολλημένοι σε αυτήν, αλλά εδημιούργησαν μέσα και πέρα από αυτήν το πρώτο πραγματικό αλφάβητο, που από αυτούς πέρασε –διά τής λατινικής του μορφής, που, όπως είπαμε, είναι ελληνική– σε ολόκληρο τον κόσμο· γ) η προέλευση τού βορειοσημιτικού συμφωνογραφικού συστήματος είναι εξαιρετικά αμφίβολη. Ανά-

15. Jensen, Diringer, Gelb, Jeffery, Naveh και, τελευταία, J.T. Hooker (εκδ.), *Reading the Past: Ancient Writing from Cuneiform to the Alphabet*, London: British Museum Press, 1990.

16. J. Naveh, *Early History of the Alphabet*, Leiden 1982, σ. 42.

17. D. Diringer, *The Alphabet*, London 1968[3], σ. 162-163.

μεσα στις επιδράσεις που έχει δεχθεί, πιθανότατα επηρεάστηκε και από τις μινωικές γραφές, μολονότι τόσο τα ιερογλυφικά όσο και η γραμμική γραφή Α δεν έχουν αναγνωσθεί και –κατά τις γνώμες πολλών μελετητών και τού ίδιου τού Evans– μάλλον δεν περιέχουν ελληνική γλώσσα [διαφορετική είναι η εκτίμηση τού γράφοντος για τη γλώσσα τής γραμμικής γραφής Α (βλ. ανωτ. «Περίοδοι ιστορίας τής ελληνικής γλώσσας»)].

ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ[18]

Το γνωστό ζήτημα «καθαρεύουσα-δημοτική», που ταλάνισε τον τόπο μας τους τελευταίους αιώνες, είναι φυσικό να έχει επηρεάσει όλη την ελληνική γλώσσα, ιδιαίτερα δε το λεξιλόγιο που αποθησαυρίζεται στα Λεξικά. Μια σύντομη θεώρηση τού γλωσσικού ζητήματος δείχνει τα στάδια από τα οποία πέρασε η σημερινή μορφή τής γλώσσας μας.

Ο γλωσσικός διχασμός τής ελληνικής γλώσσας, που έμελλε τους τελευταίους δύο αιώνες να εξελιχθεί σε «γλωσσικό εμφύλιο», ξεκινάει μεν τον 1ο π.Χ. αιώνα με το κίνημα τού Αττικισμού, αλλά δεν παίρνει τη μορφή τού διχαστικού γλωσσικού μας ζητήματος πριν από τον 19ο αιώνα. Μέχρι τότε (με μεμονωμένες εξαιρέσεις που εμφανίζονται ήδη από τον 16ο αιώνα με τον Νικόλαο Σοφιανό, τον Αγάπιο Λάνδο, τον Δ. Καταρτζή κ.ά.) η διπλή γλωσσική παράδοση, ο λόγιος γραπτός λόγος και η απλούστερη προφορική γλώσσα συνυπάρχουν χωρίς ανταγωνισμούς και διαμάχες εκ μέρους των ομιλητών τής Ελληνικής. Το γλωσσικό ζήτημα ξεκινάει, στην πράξη, στα τέλη τού 18ου αιώνα από τη διαμάχη τού Ευγένιου Βούλγαρι (1716-1806) με τον Ιώσηπο Μοισιόδακα (1725-1800) –ο τελευταίος υποστήριξε την απλούστερη γλώσσα, γεγονός για το οποίο δέχθηκε επίθεση από τον Βούλγαρι. Εδραιώνεται με τη διαμάχη τού Αδ. Κοραή (1748-1833) με τον Παναγ. Κοδρικά (1762-1827) –ο Κοραής υποστήριξε τα δικαιώματα τής κοινής γλώσσας, ενώ ο Κοδρικάς τάχθηκε υπέρ τής λόγιας φαναριώτικης γλωσσικής παράδοσης. Φουντώνει με τις αντιμαχόμενες απόψεις τού Ρήγα, τού Χριστόπουλου, τού Βηλαρά και τού Σολωμού προς τους Σούτσους και τους λοιπούς Φαναριώτες. Κορυφώνεται με τη διαμάχη τού Ψυχάρη και των Ψυχαριστών με τον Χατζιδάκι και τους υποστηρικτές τής λόγιας παράδοσης. Με τα Ευαγγελιακά (1901) και τα Ορεστειακά (1903) ο γλωσσικός διχασμός γίνεται «γλωσσικός εμφύλιος» και φθάνει στο να χυθεί ακόμη και αίμα.

Το ζητούμενο ήταν, πάντοτε, η καθιέρωση τής δημοτικής ως επίσημης γλώσσας, που θα διδάσκεται στο Σχολείο, θα χρησιμοποιείται στη Διοίκηση και την Επιστήμη και θα αποτελεί την επίσημη προφορική και γραπτή έκφραση τού Έθνους. Το θέμα απασχολεί αρχικά τους λογίους τού Διαφωτισμού με ηγετική μορφή τον Αδαμάντιο Κοραή, οι οποίοι πρώτοι συνειδητοποιούν ότι το Γένος δεν μπορεί να μορφωθεί, για να διεκδικήσει την ελευθερία του, χωρίς να φτάσει στην Παιδεία μέσα από τη μητρική γλώσσα που μιλάει. Οι περισσότεροι αγωνιστές για την παιδεία τού υπόδουλου Γένους υποστηρίζουν την *κοινή Ελληνική*, την απλούστερη προφορική γλώσσα (Άνθιμος Γαζής, Κωνσταντίνος Κούμας, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, Βενιαμίν ο Λέσβιος, Θεόφιλος Καΐρης κ.ά.). Ωστόσο, υπάρχουν και λόγιοι που αντιτίθενται στις θέσεις τού Κοραή (Νεόφυτος Δούκας, Στέφανος Κομμητάς κ.ά.). Για άλλον λόγο, ως υπερασπιστές μιας ακραιφνούς, καθαρά λαϊκής δημοτικής, αντιτίθενται στη διδασκαλία τού Κοραή και ο Χριστόπουλος, ο Βηλαράς και ο Σολωμός. Σημείο τής αντίθεσης είναι ο «καθαρισμός» και η «διόρθωση» τής γλώσσας που προτείνει ο Κοραής, μέσα στον οποίον περιλαμβάνει και απομάκρυνση λέξεων και τύπων τής «χυδαίας», τής λαϊκής δηλαδή γλώσσας.

Η διαμάχη οξύνεται με την εμφάνιση τού Ψυχάρη (1854-1929). Με τον Ψυχάρη η δημοτική βρίσκει τον πρώτο επιστήμονα γλωσσολόγο υπερασπιστή της, που επιχειρηματολογεί επιστημονικά. Συγχρόνως αναπτύσσει μια πρωτοφανή μαχητικότητα και αναλαμβάνει σχεδόν αποστολικό και «σωτηριολογικό» έργο, για να επικρατήσει η φυσική γλώσσα των Ελλήνων. Η διδασκαλία και το παράδειγμά του εμπνέουν και κινητοποιούν πολλούς Έλληνες: καλλιτέχνες, διανοουμένους, φοιτητές, επιστήμονες, απλούς ανθρώπους. Το ζήτημα τής γλώσσας μπαίνει στην πρώτη φάση του, στην *ηρωική-μαχητική περίοδο τού Δημοτικισμού* (1888-1917). Στον Ψυχάρη παραστέκονται γνωστά ονόματα τού παλαιότερου δημοτικισμού, όπως ο Πάλλης, ο Βλαστός, ο Εφταλιώτης, ο Ίων Δραγούμης, ο Ταγκόπουλος κ.ά., που περισσότερο ή λιγότερο συμμερίζονται τις, ακραίες συχνά, απόψεις τού Ψυχάρη.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936), για να κατασιγάσει προσωρινώς τα πνεύματα και την οξύτητα που είχε δημιουργηθεί περί το γλωσσικό στις αρχές τού 20ού αιώνα και για να εξασφαλίσει ομοψυχία και ήπιο κλίμα κατά την προετοιμασία των βαλκανικών πολέμων μετά την ταπείνωση τού 1897, καθιερώνει συνταγματικά (για πρώτη φορά) ως επίσημη γλώσσα τού κράτους την απλή καθαρεύουσα (Σύνταγμα 1911: «Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους εἶναι ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται τὸ πολίτευμα καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τὰ κείμενα. Πᾶσα πρὸς παραφθορὰν αὐτῆς ἐπέμβασις ἀπαγορεύεται»).

Ο Δημοτικισμός ανασυντάσσεται και αλλάζει τακτική. Επιβεβαιώνεται η αντίληψη ότι η μόνη οδός για την προώθηση τής δημοτικής γλώσσας είναι να διδαχθεί στο σχολείο. Έτσι γεννάται ο *Εκπαιδευτικός Δημοτικισμός*, με την ίδρυση τού *Εκπαιδευτικού Ομίλου* (1910) και, κυρίως, με τη δραστηριότητα που αναπτύσσει μέσα από το *Δελτίο τού Εκπαιδευτικού Ομίλου* (1912), του οποίου τη διεύθυνση αναλαμβάνει ένας μετριοπαθής γλωσσολόγος, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης (1883-1959). Με τους αγώνες τού Εκπαιδευτικού Ομίλου, παράλληλα προς τη δραστηριότητα τού Ψυχάρη και των «σκληρών» δημοτικιστών που συσπειρώνονται στον *Νουμά* (περιοδικό που υποστήριζε τον Ψυχάρη), επιτυγχάνεται να διδαχθεί για πρώτη φορά στις πρώτες τάξεις τού δημοτικού σχολείου η δημοτική γλώσσα. Αυτό γίνεται το 1917 επί Ελευθερίου Βενιζέλου από την Επιτροπή που ορίζεται στο Υπουργείο Παιδείας, για να εποπτεύσει τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Μέλη τής Επιτροπής: ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, ο Αλέξανδρος Δελμούζος (1880-1956) και ο Δημήτριος Γληνός (1882-1943). Έτσι από το 1917 περνάμε στον *Κρατικό Δημοτικισμό*, όπως τον ονομάζει ο Τριανταφυλλίδης, με αλλεπάλληλες γλωσσοεκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις (ανάλογα με τις εκάστοτε κυβερνήσεις), που εναλλάσσουν στη γλωσσική διδασκαλία τού σχολείου (κυρίως τού δημοτικού) την καθαρεύουσα και τη δημοτική.

Στον αγώνα για την επικράτηση τής δημοτικής μέσα από την Εκπαίδευση καθοριστικό ρόλο παίζει η στάση τού Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Με τη μετριοπάθεια και την τακτική του να δεχθεί στον κορμό τής δημοτικής τα ζωντανά λόγια στοιχεία και να μην προκαλεί με ακραίες ρυθμιστικές τοποθετήσεις, όπως έκανε ο Ψυχάρης, πυκνώνει τις τάξεις των υποστηρικτών τής δημοτικής. Παράλληλα επιδίδεται στη δημιουργία έργου υποδομής, στη σύνταξη (μαζί με μια Επιτροπή που ορίστηκε επί Μεταξά το 1938) τής πρώτης Γραμματικής τής Δημοτικής, τής «Κρατικής Γραμματικής», όπως είναι γνωστή, που εκδόθηκε το 1941. Ο Ψυχάρης και οι σκληροί δημοτικιστές κατηγορούν τον Τριανταφυλλίδη και τα μέλη τού Εκπαιδευτικού Ομίλου για «συμβιβασμό» και ανεπίτρεπτες υποχωρήσεις. Ωστόσο, τα πράγματα δείχνουν ότι η τακτική που ακολουθήθηκε τότε άνοιξε τον δρόμο για την πρόοδο και την καθιέρωση τής δημοτικής 35 χρόνια αργότερα (το 1976). Ο

18. Εκτενή ανάλυση τού γλωσσικού ζητήματος με εκτεταμένη βιβλιογραφία βλ. στο άρθρο μου «Το γλωσσικό ζήτημα και η εξελικτική πορεία τής ελληνικής γλώσσας μέχρι την τελευταία δεκαετία τού 20ού αι.», Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα», τόμ. «Ελλάς», σ. 28-46, καθώς και τα ΣΧΟΛΙΑ στα λ. *γλωσσικός* (γλωσσικό ζήτημα) και *γλωσσαμύντορας* του παρόντος Λεξικού.

Τριανταφυλλίδης και άλλοι δημοτικιστές απέδειξαν πως τα λεγόμενα ότι η δημοτική δεν έχει γραμματική και γι' αυτό δεν μπορεί να διδαχθεί ή ότι είναι ακατάλληλη για τον επιστημονικό λόγο κ.τ.ό. δεν ευσταθούν. Με πολλούς αγώνες και με την παραγωγή μεγάλου υποστηρικτικού έργου οδήγησαν στην επικράτηση τής δημοτικής. Η μετριοπάθεια τού Τριανταφυλλίδη συμπλήρωσε τη μαχητικότητα τού Ψυχάρη.

Στη δίνη, όμως, τού γλωσσικού και στις οξείες αντιθέσεις που δημιουργήθηκαν, ξεχάστηκε ή αμαυρώθηκε η συμβολή και η εν γένει παρουσία μερικών μεγάλων μορφών, που συνέβαλαν ουσιαστικά στην προβολή και την επιστημονική σπουδή τής δημοτικής γλώσσας και, μέσα από αυτή, στην προώθηση τής προφορικής γλωσσικής παράδοσης. Πρόκειται για τις μορφές τού Αδαμάντιου Κοραή, τού Γ. Χατζιδάκι και τού Αχιλλέα Τζάρτζανου. Χωρίς το κύρος, τη βαρύτητα και τους αγώνες τού Αδ. Κοραή, για να βγει η κοινή γλώσσα από την αφάνεια και να περάσει στο προσκήνιο, είναι άγνωστο ποια θα ήταν η τύχη της σήμερα. Χωρίς, εξάλλου, το επιστημονικό έργο τού Γ. Χατζιδάκι, οι γνώσεις μας για τη δημοτική θα βρίσκονταν για δεκαετίες σε εμπειρικό επίπεδο και στο σκότος πολλαπλών πλανών και παρεξηγήσεων, τις οποίες διέλυσε η επιστημονική οξύνοια τού μεγάλου γλωσσολόγου. Το ότι δεν προσέθεσε ο Χατζιδάκις το κύρος και τις γνώσεις του στην καθιέρωση τής δημοτικής ως επίσημης γλώσσας είναι η αδύνατη πλευρά αυτού τού επιστημονικού κολοσσού, που μπορεί μόνο να ερμηνευθεί από την πεποίθησή του ότι η δημοτική δεν ήταν ακόμη ώριμη στην εποχή του να παίξει τον ρόλο τής επίσημης γραφομένης γλώσσας. Τέλος, χωρίς την αποτύπωση τής νεοελληνικής σύνταξης από τη σοφία τού Αχιλλέα Τζάρτζανου, θα στερούμαστε για πολύ καιρό αυτό το αγκωνάρι τού νεοελληνικού λόγου.

Ο νόμος 309/1976 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως τής Γενικής Εκπαιδεύσεως» τής μεταδικτατορικής Κυβερνήσεως τού Κ. Καραμανλή επισημοποίησε τη χρήση τής δημοτικής γλώσσας στην Εκπαίδευση: «Γλῶσσα διδασκαλίας, ἀντικείμενον διδασκαλίας καὶ γλῶσσα τῶν διδακτικῶν βιβλίων εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς Γεν. Ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1976-1977 ἡ Νεοελληνική. Ὡς Νεοελληνικὴ γλῶσσα νοεῖται ἡ διαμορφωθεῖσα εἰς πανελλήνιον ἐκφραστικὸν ὄργανον ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν δοκίμων συγγραφέων τοῦ ἔθνους Δημοτική, συντεταγμένη ἄνευ ἰδιωματισμῶν καὶ ἀκροτήτων». Μετά την Εκπαίδευση η χρήση τής δημοτικής επεκτάθηκε στη δημόσια διοίκηση, σήμερα δε είναι η κρατούσα γραπτή και προφορική έκφραση των Ελλήνων. Με Προεδρικό Διάταγμα τής Κυβερνήσεως Ανδρέα Παπανδρέου (Π.Δ. 207/1982) καθιερώθηκε και η χρήση τού μονοτονικού συστήματος γραφής (κατάργηση τής διάκρισης των τόνων και χρησιμοποίηση ενός μόνον τονικού σημείου, που δηλώνει τη θέση τού τόνου στη λέξη). Και το θέμα αυτό είχε μακρά προϊστορία μέσα κυρίως στο πλαίσιο τού γλωσσικού ζητήματος, αφού πολύ νωρίς υποστηρίχθηκε η ανάγκη απλοποίησης τού τονικού συστήματος με εφαρμογή τού μονοτονικού. Ενίοτε, μάλιστα, το θέμα συνδέθηκε, όλως εσφαλμένως, και με αστήρικτες προτάσεις φωνητικής γραφής, αντικαταστάσεως δηλαδή τού ελληνικού με το λατινικό αλφάβητο για λόγους απλογραφήσεως.

Έτσι, έστω και απότομα και εσπευσμένα, δηλαδή χωρίς την απαραίτητη υποδομή και προετοιμασία (σύνταξη νέας γραμματικής, συντακτικού, λεξικού, κατάλληλων σχολικών βιβλίων), λύθηκε οριστικά από την Πολιτεία το γλωσσικό ζήτημα που ταλάνισε επί αιώνες τον τόπο. Βεβαίως, η βιαστική επίλυση τού μεγάλου αυτού θέματος γέννησε στη θέση τού γλωσσικού ζητήματος ένα μεγάλο γλωσσικό πρόβλημα, ένα πρόβλημα ποιότητας στη χρήση τής Νεοελληνικής. Το πρόβλημα όμως αυτό μπορεί να ξεπεραστεί με κατάλληλη διδασκαλία τής γλώσσας στο σχολείο, καθώς και με ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των Ελλήνων σε μια πιο προσεγμένη χρήση τής γλώσσας. Η νεοελληνική γλώσσα, όταν δεν αντιμετωπίζεται στενά και μικρόψυχα σε σχέση με τις λόγιες καταβολές της, έχει τη δύναμη μιας μακραίωνης προφορικής και γραπτής καλλιέργειας, δηλαδή το μεγαλύτερο προνόμιο που μπορεί να διαθέτει μια σύγχρονη γλώσσα.

Γ. Μ.

ΛΕΞΙΚΟ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΤΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

- Καρπός τής επιστημονικής γνώσης και πείρας τού Γ. Μπαμπινιώτη, καθηγητή τής Γλωσσολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή τού Πανεπιστημίου Αθηνών.

- **Το λεξικό που διαβάζεται και λύνει τις απορίες** τού αναγνώστη. Υπερβαίνει κατά πολύ τον τύπο ενός συνηθισμένου λεξικού, με χρήσιμες γλωσσικές πληροφορίες που **για πρώτη φορά** περιλαμβάνονται σε ελληνικό λεξικό. Πρόκειται για **ειδικά Σχόλια** και **εποπτικούς Πίνακες** που εξηγούν τη σωστή χρήση, τις σημασίες, την ορθογραφία, την ιστορία κ.λπ. των λέξεων τής ελληνικής γλώσσας.

- Το λεξικό που δίνει την **ετυμολογία όλων των λέξεων τής Νέας Ελληνικής** (συμπεριλαμβανομένων των τοπωνυμίων, ανθρωπωνυμίων κ.λπ.), με ετυμολόγηση και των λέξεων που προέρχονται από την αρχαία γλώσσα.

- Το **εγκυρότερο λεξικό** τής γλώσσας μας, συντεταγμένο από ειδικούς (γλωσσολόγους), σύμφωνα με τις αρχές και τις μεθόδους τής σύγχρονης επιστημονικής λεξικογραφίας και με αξιοποίηση τού υλικού τού Γλωσσικού Αρχείου τού Σπουδαστηρίου Γλωσσολογίας τού Πανεπιστημίου Αθηνών.

- Το λεξικό με τον **μεγαλύτερο πλούτο** λέξεων, φράσεων, σημασιών και χρήσεων τής σύγχρονης γλώσσας, **απαραίτητο σε κάθε Έλληνα**: μαθητή, φοιτητή, επαγγελματία, επιστήμονα και γενικά σε κάθε ενδιαφερόμενο για την ελληνική γλώσσα.

ISBN 960-86190-1-7

www.lexicon.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ